

ÚVOD DO STUDIA
**MEZINÁRODNÍCH
VZTAHŮ**

Josef Smolík

 GRADA®

ÚVOD DO STUDIA
**MEZINÁRODNÍCH
VZTAHŮ**

Josef Smolík

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Knihy byla zpracována v rámci projektu specifického výzkumu Katedry politologie FSS MU „Volby, politické strany a prosazování zájmů II.“ (kód MUNI/A/0846/2013).

PhDr. Josef Smolík, Ph.D.

ÚVOD DO STUDIA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 5550. publikaci

Recenzovali:

Mgr. Martin Hrabálek, Ph.D.
doc. JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, Ph.D.
Mgr. Eva Taterová, M.A.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín
Sazba a zlom Vojtěch Kočí
Návrh a zpracování obálky Vojtěch Kočí
Počet stran 232
Vydání 1., 2014

Vytiskla Tiskárna PROTISK, s.r.o., České Budějovice

© Grada Publishing, a.s., 2014

ISBN 978-80-247-5131-3

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-9286-6 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-9287-3 (ve formátu EPUB)

Obsah

1. Předmluva	9
2. Uvedení do problematiky oboru, výuka mezinárodních vztahů v ČR, výzkumná pracoviště a vztah k jiným oborům	13
Zpracování tématu	13
2.1 Bezpečnostní a strategická studia (BSS)	23
2.2 Rozvojová studia	30
Shrnující závěr	32
Doporučená literatura	33
Kontrolní otázky	33
Doporučené aktivity	33
3. Stručná historie mezinárodních vztahů, vývoj systému mezinárodních vztahů, subjekty mezinárodních vztahů, základní pojmy	35
Zpracování tématu	35
Shrnující závěr	56
Doporučená literatura	57
Kontrolní otázky	57
Doporučené aktivity	57
4. Aktéři světové politiky	59
Zpracování tématu	59
Shrnující závěr	74
Doporučená literatura	75
Kontrolní otázky	75
Doporučené aktivity	75

5. Základní teorie mezinárodních vztahů	77
Zpracování tématu	77
5.1 Realismus	79
5.2 Liberalismus	84
5.3 Behavioralismus (scientismus)	88
5.4 Marxismus	91
Shrnující závěr	97
Doporučená literatura	98
Kontrolní otázky	98
Doporučené aktivity	98
6. Velké debaty v rámci mezinárodních vztahů	99
Zpracování tématu	99
Shrnující závěr	103
Doporučená literatura	103
Kontrolní otázky	103
Doporučené aktivity	103
7. Zahraniční politika (národní zájmy a jejich prosazování)	105
Zpracování tématu	105
Shrnující závěr	111
Doporučená literatura	111
Kontrolní otázky	112
Doporučené aktivity	112
8. Moc v mezinárodním prostředí	113
Zpracování tématu	113
8.1 Moc médií a jejich vliv na MV	117
Shrnující závěr	124
Doporučená literatura	124
Kontrolní otázky	124
Doporučené aktivity	125
9. Konflikty v mezinárodních vztazích a jejich řešení	127
Zpracování tématu	127
Shrnující závěr	140
Doporučená literatura	140
Kontrolní otázky	140
Doporučené aktivity	141

10. Mezinárodní vztahy v průběhu 20. století	143
Zpracování tématu	143
Shrnující závěr	154
Doporučená literatura	154
Kontrolní otázky	155
Doporučené aktivity	155
11. Mezinárodní vztahy na počátku 21. století	157
Zpracování tématu	157
Shrnující závěr	161
Doporučená literatura	161
Kontrolní otázky	161
Doporučené aktivity	162
12. Mezinárodní politická ekonomie	163
Zpracování tématu	163
Shrnující závěr	172
Doporučená literatura	173
Kontrolní otázky	173
13. Mezinárodní vztahy a globalizace	175
Zpracování tématu	175
Shrnující závěr	184
Doporučená literatura	184
Kontrolní otázky	184
Doporučené aktivity	184
14. Evropská unie	185
Zpracování tématu	185
Shrnující závěr	200
Doporučená literatura	200
Kontrolní otázky	201
Doporučené aktivity	201
15. Závěr	203
Resume	205
Seznam použitých zkratk	207
Literatura	211
Věcný rejstřík	223
Jmenný rejstřík	227

Základním cílem této knihy je představit čtenářům vybraná témata mezinárodních vztahů (dále jen MV). Tato kniha je určena nejenom studentům MV či politologie, ale i všem těm, kteří se potřebují rychle zorientovat v oboru MV a chtějí získat základní poznatky o teoriích, problémech a současných diskusích, které se odehrávají nejenom v akademické komunitě, ale také ve veřejném diskurzu. Podstatnou složkou jsou i jednotlivé historické události, na jejichž základě docházelo ke změnám v MV. Některé informace z oblastí MV mohou být také vhodným základem pro humanitární pracovníky, diplomaty, novináře či úředníky. Základní přehled však získají především středoškolští a vysokoškolští studenti, kteří mají zájem se seznámit s MV či vybranými událostmi, které formovaly zejména střední Evropu.

Aby byl text přehledným a konzistentním, budou mít jednotlivé kapitoly podobnou strukturu, což by čtenáři mělo usnadnit lepší orientaci v tomto studijním textu. Každá kapitola se tedy skládá z představení tématu, zpracovaného dílčího tématu, shrnujícího závěru, doporučené literatury k dalšímu studiu a kontrolních otázek, které by měly směřovat k ověření studované látky. Na závěr budou doporučeny i rozšiřující texty či filmy.

Kontrolní otázky v závěru kapitol by měly čtenáře upozornit na základní problémy a podstatné informace z jednotlivých kapitol. Stejně tak by měly ověřit získané znalosti a porozumění textu.

Vzhledem k tomu, že problematika MV vyžaduje i základní znalosti odborného vyjadřování, bude v textu užito také vysvětlujících poznámek, které čtenářům blíže vysvětlí některé termíny, souvislosti či kontext. V žádném případě však tyto vysvětlující poznámky nelze vnímat jako slovník základních pojmů oboru MV (k tomu viz Evans, Newham 1998, Novotný 2004, Kulašik a kol. 2002, Kroupa 2010).

V jednotlivých kapitolách bude popsán obor MV, vznik a vývoj této disciplíny, základní pojmy, ale i výuka tohoto oboru v českém prostředí. Představena

budou také vybraná výzkumná pracoviště a jednotlivé časopisy, které se primárně věnují problematice MV. Následně bude diskutován vztah oboru MV k jiným disciplínám, reflektovány budou i významné osobnosti (filozofové, historici, politici ad.), jež se v minulosti podílely na utváření tohoto oboru.

Následující kapitola se bude věnovat historii MV a vývoji těchto vztahů, které mají významné důsledky i pro 21. století. Krátce se zmíníme také o základních jednotkách MV, tj. o národních státech a mezinárodních organizacích. Následně budou představeny také základní teorie MV, tj. realismus, liberalismus, scientismus a marxismus (neomarxismus, kritické teorie). Na základě těchto teorií budou představeny i současné debaty v MV, které se týkají vztahů mezi pozitivisty a postpozitivisty, neorealismem a neoliberalismem a mezi příznivci liberálního konstruktivismu a radikálního postpozitivismu.

Další kapitola se bude věnovat zahraniční politice a prosazování národních zájmů. Představeny budou jednotlivé zahraničněpolitické koncepce národních států a strategie, které jsou reálně užívány k prosazování národních zájmů. Popsána bude i moc v MV či moc médií. Následně se bude text věnovat definici konfliktu v MV a strategiím jejich řešení. Následující kapitoly se budou zabývat mezinárodními vztahy v průběhu 20. století a na počátku 21. století. Právě v těchto místech však bude patrné, že z hlediska rozsahu celého textu se jedná především o mozaiku představovaných témat a problémů.

Závěr knihy se zaměří na deskripci vybraných témat mezinárodní politické ekonomie (IPE), na důsledky globalizace v oblasti MV a na problematiku evropské integrace.

Je zřejmé, že MV jsou komplikovanou oblastí. Samotné prostředí mezinárodní politiky na začátku 21. století je mnohem dynamičtější, než jak tomu kdy bylo v minulosti, což je způsobeno mnoha faktory, z nichž lze zmínit například zvýšení komunikace, vzájemné ekonomické propojení států i jednotlivých organizací atp. Oproti předchozímu nazírání na MV lze také registrovat nové aktéry, například nadnárodní korporace, soukromé armády (soukromé bezpečnostní agentury působící v ozbrojených konfliktech), mafie či mezinárodní organizace, které si utváří vztahy s původními jednotkami MV, tj. se státy.

Také vzhledem k rozsahu prezentovaného textu lze konstatovat, že tato stručná monografie nemá ambici suplovat stěžejní monografie oboru či konkrétněji zaměřené studie týkající se jednotlivých témat MV, a proto je nutné jej vnímat jako vybrané kapitoly MV.

Z toho je zřejmé, že tento text čtenářům poskytne pomyslný první krok k pochopení této mnohem komplikovanější problematiky. Lze však doufat, že nezůstane pouze u kroku prvního, ale že tento stručný studijní text

u čtenářů vyvolá hlubší zájem o zmíněnou problematiku, která souvisí jak s oborem MV, tak i politikou či regionálním rozvojem.

V závěru budou vysvětleny zkratky užívané v samotném textu, které se většinou vztahují k problematice mezinárodních organizací, smluv, aliancí atp. S některými zkratkami se běžný čtenář setkává na stránkách denního tisku, nicméně některé nejsou běžně užívány či jsou užívány pouze v komunitě odborníků z MV. Tato stručná kniha vychází ve velké míře především z českých autorů, jež v oblasti MV, politiky či historie dlouhodobě publikují, pedagogicky i vědecky působí (jedná se mj. o V. Nálevku, M. Strmisku, Š. Waisovou, P. Pšeju, N. Hynka, P. Druláka, R. Drulákovou, P. Kratochvíla, J. Eichlera, M. Kořana, V. Beneše, M. Mareše, V. Havlíka, P. Fialu, M. Pitrovou, O. Krpce, O. Krejčího, P. Baršu, O. Císaře, P. Suchého, P. Zemana, M. Romancova, B. Plechanovou, T. Šmída, Z. Kříže, F. Tesaře, ad.). Tato skutečnost svědčí o tom, že obor MV je v České republice již oborem etablovaným, institucionalizovaným a respektovaným. Dalšími zdroji jsou původní texty zahraničních autorů, případně jejich práce přeložené do češtiny v několika posledních letech. Kniha také navazuje na skripta *Úvod do studia mezinárodních vztahů: vybraná témata* vydaná na FRRMS Mendelovy univerzity.

Nezanedbatelným inspiračním zdrojem také byly diskuse se studenty Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií (dále jen FRRMS) Mendelovy univerzity v kurzu Mezinárodní vztahy a diskuse se studenty oboru Bezpečnostní a strategická studia na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

Závěrem lze konstatovat, že problematika MV skýtá i prostor pro dezinterpretace a názorové (ideologické) střety, které vyplývají ze samotné podstaty popisované problematiky. Také této skutečnosti bychom si měli být vědomi. Problematika MV by měla být studována maximálně objektivně, nicméně s kritickým nadhledem.

Josef Smolík

2

Uvedení do problematiky oboru, výuka mezinárodních vztahů v ČR, výzkumná pracoviště a vztah k jiným oborům

Představení tématu

Tato kapitola se zaměří na základní představení oboru MV, na jednotlivá pedagogická i vědecká pracoviště. Dvě podkapitoly se věnují na dvě dynamicky se rozvíjející oblasti MV, bezpečnostní studia a rozvojová studia.

Zpracování tématu

Správný student mezinárodních vztahů (dále jen MV) potřebuje mít znalosti mezinárodních dějin, práva, ekonomiky a stejně tak i zahraniční politiky a mezinárodní politiky (Wilkinson 2007: 1).

Většinou jsou však MV pojímány jako součást politické vědy (politologie)¹. Politická věda se jako samostatný obor sociálních věd začíná formovat

¹ V češtině se běžně setkáváme se dvěma paralelně používanými výrazy vztahujícími se ke kategorii politiky. Jsou jimi politologie a politická věda. Tato nejednotnost a neustálenost však není z terminologického hlediska ničím výjimečným. Nelze ji tedy spojovat s relativně pozdním rozvojem této vědní disciplíny v českém prostředí. Existuje i ve většině zemí, resp. kulturně jazykových prostředí. Jedním z ukazatelů této nejednotnosti je jazyk, tedy pojmy, které jednotlivé jazykové a kulturní oblasti používají (Říchová 2006: 13). Jak upozorňují Berg-Schlösser a Stammen (2000: 14), „politologie“ patří k umělým slovním výtvorům, které vznikly bez znalosti řeckých zákonů tvorby slov, protože v tom případě by měl znít „politikologie“. Přesto se používá termín politologie, stejně jako „věda o politice“, případně politická věda (či politické vědy).

přibližně o tři dekády dříve, než vzniklo první pracoviště MV (1919)², a to v průběhu osmdesátých let 19. století (první samostatná katedra politické vědy vznikla na Kolumbijské univerzitě v roce 1880). Podle rozlišení UNESCO z roku 1948 jsou mezinárodní vztahy, vedle politické teorie, vládnutí, politických institucí a stran, skupin a veřejného mínění jednou ze čtyř základních kategorií, či lépe řečeno oborů politické vědy. Mezinárodní vztahy se pak podle zmíněné kategorizace UNESCO dále člení na mezinárodní politiku, mezinárodní organizace a správu (*administration*) a mezinárodní právo (Waisová 2009: 17).

Současný vztah mezi politologií a MV bychom mohli popsat jako rovnocenné partnerství, které zeslabuje či zesiluje v závislosti na tematické oblasti, přičemž existují témata (např. analýza zahraniční politiky), jež stojí na rozmezí oborů a nelze je výhradně označit ani jako politologická, ani jako mezinárodněvztahová (Waisová 2009: 18). V minulosti diskuse probíhaly mezi těmi, kteří se domnívali, že MV jsou nedílnou součástí politologie, a těmi, kteří zastávali stanovisko, že oblast MV je autonomní vědou, respektive průsečíkem věd či vědou interdisciplinární, nezávislou na politologii. Obě extrémní pozice byly oslabovány od přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století, kdy se v rámci studia politických vztahů objevily globální statistické analýzy, nový institucionalismus, teorie komunikace (K. W. Deutsch), systémový přístup (D. Easton) a teorie závislosti, jejichž východiska sdílejí jak MV, tak politická věda (viz Cabadová, Waisová 2007: 385).

Přesná a respektovaná definice oboru MV neexistuje, stejně jako neexistuje soubor jednotlivých témat charakteristických pro obor MV.

Slovníková definice MV tvrdí, že oblastí zájmu obecně jsou vztahy a také věda, která se jimi zabývá. Jedná se tedy o:

- Souhrnný název pro komplex politických, diplomatických, právních, hospodářských, vojenských, kulturních a dalších vztahů mezi státy a skupinami, přičemž základními subjekty MV jsou státy³, které vytvářejí různá seskupení a spojení. Vedle států hrají v MV určitou roli také mezinárodní a nadnárodní organizace, a to jak vládního, tak i nevládního charakteru. Význam mezinárodních organizací stoupá zvláště v posled-

2 Mezinárodní vztahy jako vědní obor existují již od roku 1919, kdy byla na University of Wales v Aberystwythu zřízena první profesura, v českém prostředí se nacházejí ve fázi, kterou nelze označit jinak než jako zárodečnou – případně regionálně zaměřenou (Drulák 2003: 47).

3 Minimalistická definice státu dle Krejčího (1997: 8) tvrdí, že se jedná o instituci organizovaného, suverénního a legalizovaného násilí na určitém obývaném území. Sørensen (2005: 17) správně upozorňuje na fakt, že musíme přijmout myšlenku, že základní hodnoty pěstované státem – bezpečnost, svoboda, řád, spravedlnost, bohatství a blahobyť – obsahují jak „mezinárodní“, tak i „vnitrostátní“ aspekty. Žádná z těchto hodnot nemůže být redukována na čistě „mezinárodní“ nebo čistě „vnitrostátní“ záležitost.

ních desetiletích v souvislosti s pokračující ekonomickou a politickou integrací států. Mezinárodní vztahy se realizují především ve formě diplomatických, obchodních a vojenských styků. Jejich rámec vymezuje zahraniční politika jednotlivých států.

- Název vědní disciplíny, která se věnuje vztahům mezi státy. Je to transdisciplinární obor, jenž se zabývá uvedenými vztahy z hlediska politologického, právního, historického, ekonomického apod. (Žaloudek 1999: 260, srov. Evans, Newham 1998: 274–275).

Za jistý terminologický paradox lze považovat i samotný název oboru, který by se měl dle názvu věnovat vztahům mezi národy. Nicméně se jednalo (a jedná) především (ale nejenom pouze) o vztahy mezi národními státy. Přesto s rozšiřováním agendy do popředí vystupují další jednotky spadající do oblasti MV. Jedná se především o mezinárodní organizace, nevládní organizace, ale i nadnárodní společnosti, jejichž ekonomický vliv je často srovnatelný se samotnými státy.

Dříve tato oblast byla pojímána jako mezinárodní politika. Mezinárodní politika se zabývala podstatně užší tematickou oblastí než dnešní MV. Jejím cílem bylo studovat zahraniční politiku států a faktory, které na ně působí, jako například diplomacii, propagandu, embargo nebo války. Mezinárodní politiku tedy definujeme jako sumu zahraničních politik a strategií jednotlivých států (Novotný 2010: 158).

Existuje teorie, která mezinárodní politiku chápe jako komplex zahraničních politik nejen jednotlivých států, ale stále více také nadnárodních organizací a seskupení. Celek mezinárodní politiky je výsledkem složitého vzájemného působení uvedených objektů (Žaloudek 1999: 257).

Obor MV se po staletí zabýval válečnickými a strategickými dovednostmi, a proto je podstatná i provázanost MV s bezpečnostními a strategickými studii. Pro zjednodušení této problematiky lze základní náplň MV rozdělit přibližně do tří poměrně širokých oblastí: (1) mezinárodní politické vztahy, (2) mezinárodní ekonomické vztahy a (3) mezinárodní právo⁴. Mezinárodní právo je hledáním norem a zvyklostí, které by určovaly a řídily vztahy mezi jednotlivými státy.

4 Mezinárodní právo je součástí MV, jako obor se věnuje právním vztahům vzniklým v důsledku interakcí subjektů s právně vymezeným vztahem vůči státům (mezinárodní právo veřejné upravuje vzájemné vztahy samotných států, mezinárodní právo soukromé se týká vzájemných vztahů soukromých subjektů z různých států). Mezinárodní právo v moderním slova smyslu vzniká v 17. století. Za jeho duchovního otce je považován nizozemský učenec Hugo Grotius (1583–1645). Grotius v roce 1625 napsal dílo *Tři knihy o právu válečném a mírovém* (Druhlák 2003: 38, srov. kap. 3).

Mezinárodní právo se podle kontextu může vztahovat zvláště, nebo v kombinaci k některé ze čtyř odlišných oblastí.

1. Pozitivní mezinárodní právo je soubor určitých dohod (smluv, konvencí, deklarací, protokolů), které státy mezi sebou uzavřely a jimiž jsou na základě svého souhlasu vázány.
2. Obyčejové mezinárodní právo je nepsaný souhrn zvykového chování zachovávaný na základě neformálního konsenzu.
3. Principy mezinárodního práva jsou takové obecné principy – jako je například princip „lidskosti“ ve válečném právu, – jež jsou zachovávány jako základ obyčejového i pozitivního mezinárodního práva.
4. Teorie mezinárodního práva je doménou skupiny vědců veřejného mezinárodního práva (jde o obdobu právní vědy v domácím právu).

Ačkoli se dnes mezinárodní právo opírá o všeobecný konsenzus národů po celém světě, lze říci, že je produktem západní kulturní zkušenosti a její reflexe (Johnson 2003a: 293–295).

Také lze konstatovat, že agenda MV není zcela statická. To samozřejmě souvisí s prvky, které spadají do agendy MV. Nejčastěji se v této souvislosti hovoří o postupném rozšiřování pojetí MV od úzkého, tradičně státocentrického pojetí MV jako diplomaticko-strategických vztahů států, směrem k inkluzivnímu, širokému pojetí, jež zahrnuje přeshraniční transakce jakéhokoli druhu a kde státy již nejsou jedinými aktéry. Původně se tedy MV, jak již výraz „mezinárodní“ napovídá, omezovaly na vztahy mezi státy, primárně pak vztahy diplomatické, vojenské a strategické (Druláková, Dubský, Knotková, Trávníčková 2008: 7).

V rámci širší definice MV se již nesledují pouze diplomaticko-strategické vztahy mezi státy, ale veškeré, zejména společenské vztahy mezi jednotlivými aktéry, tj. vztahy vojenské, politické, hospodářské, sociální, kulturní, ekologické, vědecké atd. (Druláková, Dubský, Knotková, Trávníčková 2008: 7).

Jak tvrdí Hollis a Smith (2000: 27), MV se jako svébytný obor vynořily v důsledku první světové války. V předchozích staletích MV porůznu spadaly do sféry působnosti práva, filozofie, historie a jiných disciplín, z nichž každá měla svůj specifický pohled na svět. Odkaz těchto počátků přetrvává; a tak nikdy nedošlo ke shodě v takových věcech, jako je povaha mezinárodních záležitostí, správná metoda jejich studia či rozsah prvků, anebo které teorie, jež se mezinárodními záležitostmi zabývají, se musejí brát v úvahu. MV zahájily svou existenci (a mnozí by řekli, že takové jsou stále) spíše jako obor interdisciplinární než jako samostatná vědní disciplína. Waisová (2009: 19) upozorňuje také na procesy demokratizace a zprůhlednění tvorby mezinárodní i zahraniční politiky. Ke „zlidštění“ mezinárodní a zahraniční

politiky a zvýšení zájmu o tyto oblasti přispěl velkou měrou také rozvoj komunikačních prostředků a médií a růst gramotnosti.

Obor MV lze považovat za propojený a čerpající z jiných oborů či vědních disciplín (např. politologie, bezpečnostní studia, právo, psychologie, sociologie, filozofie, historie, demografie atp.) a rovněž obsahují i některé subdisciplíny jako zahraničněpolitická analýza (*foreign policy analysis*), výzkum problematiky míru (*peace research*), strategická studia, studia konfliktu, geopolitika a celá řada dalších (k tomu srov. Waisová 2009, Eichler 2006a, Druhlák 2003, 2011 ad.). Velmi rozsáhlým a především významným podoborem je také mezinárodní politická ekonomie (*international political economy*, IPE, blíže viz kapitola 12).

V současné době jsou jako podobory MV akceptovány například diplomatická studia, environmentální studia, feministická a genderová studia, analýza zahraniční politiky, (globální) rozvojová studia, lidská práva, mezinárodní právo, mezinárodní organizace, mezinárodní politická ekonomie, (mezinárodní) bezpečnostní studia, mírová studia a řešení konfliktů či mezinárodní politická sociologie (viz Waisová 2009: 17–18, Cabadová, Waisová 2007: 389). V souvislosti se zaměřením trendů v rámci MV budou v kapitolách 2.1 a 2.2 popsány samostatně dva výrazné podobory, tj. bezpečnostní a strategická studia a rozvojová studia.

Mezi nejvlivnější autory oboru MV patří John Vincent, Kenneth Waltz (nejcitovanější autor vůbec), Robert O. Keohane, Robert Gilpin, Bertrand Badie, John G. Ruggie, Hayward Alker, Nicholas G. Onuf, Alexander Wendt, Jean B. Elshtainová, R. B. J. Walker, James Der Derian (blíže viz Neumann, Waever 2005). K významným zahraničním pracovištím patří například:

Mezinárodní institut pro výzkum míru (The International Peace Research Institute in Oslo; PRIO), který vydává *Journal of Peace Research*. V roce 1964 vznikla v nizozemském Groningenu Mezinárodní asociace pro výzkum míru (International Peace Research Association). V roce 1966 byl ve Švédsku založen Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru (Stockholm International Peace Research Institut; SIPRI). SIPRI se stává jedním z prvních výzkumných ústavů, které vytvářejí komplexní soubory a přístupné databáze dat o mezinárodních konfliktech, jejich příčinách, zbrojení a odzbrojení, národních bezpečnostních politikách atd. Tyto výzkumy pak publikuje v ročníce *Yearbook of World Armaments and Disarmament* (Waisová 2009: 47, srov. Eichler 2006a).

Jako další významná pracoviště lze uvést například International Institute for Strategic Studies (IISS), Copenhagen Peace Research Institute⁵ (COPRI), Gosudarstvennyj Institut meždunarodnych otnošenij (GIMO) v Moskvě, Institut Francois des Relations Internationales (IFRI) v Paříži, Hesenská nadace pro výzkum míru a konfliktů (HSFK) atp. (srov. Eichler 2006a, Waisová 2003, 2009).

Jak se vyvíjel obor MV v Československu a jaký je stav této vědní disciplíny v České republice (ČR)?

V Československu se obor mezinárodních vztahů rozvíjel od počátku meziválečného období. Tento vývoj (podobně jako vývoj dalších sociálních a humanitních věd) byl však na několik desetiletí narušen komunistickou nadvládou a sovětskou politikou. Vývoj oboru MV tak můžeme, v souladu s politickým vývojem našeho státu, rozdělit do několika jasně časově vymezených období (viz Drulák 2002):

- období meziválečného Československa (1918–1938/1939);
- krátké období po druhé světové válce (1945–1948);
- stalinistické období (1948 – druhá polovina padesátých let 20. století);
- reformní období (konec padesátých let – konec šedesátých let);
- normalizace a stagnace (sedmdesátá a osmdesátá léta);
- období rozvoje disciplíny po roce 1989 (Waisová 2009: 52, srov. Drulák 2002).

Krátce po osvobození v roce 1945 vzniká Vysoká škola politická a sociální, ta byla zrušena po únoru 1948. Ve školním roce 1949/1950 vznikla pod kádrovým dohledem ÚV KSČ Vysoká škola politických a hospodářských věd (VŠPHV). Výsledky příležitostných výzkumných projektů v té době byly hodnoceny pouze z hlediska jejich politického významu v kontextu studené války, tj. především jako bezprostředně využitelné příspěvky k boji se západním imperialismem (blíže viz Drulák 2002: 44).

Významným milníkem byl rok 1957, kdy byl založen Ústav pro mezinárodní politiku a ekonomii (ÚMPE) jako výzkumný ústav ministerstva zahraničních věcí. Podobné ústavy začaly vznikat i v dalších zemích východního bloku a MV se začaly prosazovat jako autonomní obor. V rámci ÚMPE vzniklo první vědecké pracoviště, které se věnovalo otázkám mezinárodní politiky a ekonomie. Výzkum MV v Československu byl však na přelomu padesátých

5 Ačkoliv byla činnost COPRI ukončena v prosinci roku 2002, poskytují stránky COPRI cenné informace ve formě working papers, které tematicky pokrývají různé oblasti MV – teorie MV, areálová studia, bezpečnostní studia atp. (Waisová 2009: 229).

a šedesátých let nadále tematicky orientován podle diktátu a požadavků komunistické strany (Drulák 2002: 45).

Základním problémem komunistických systémů byla neschopnost sebe-reflexe, vyplývající z přesvědčení, že pravda byla jednou provždy odhalena klasiky marxismu-leninismu. Reflexe a případné přehodnocení dogmatu se tak stávaly a priori nepravdivými a škodlivými (Drulák 2002: 42).

V roce 1965 vznikla Česká společnost pro politické vědy,⁶ která se ještě téhož roku stala členem Mezinárodní asociace pro politické vědy (IPSA). V roce 1966 začal pod redakcí Jaroslava Šedivého vycházet čtvrtletník Mezinárodní vztahy (viz níže) (Waisová 2009: 33, Drulák 2002: 45).

Rozvoj MV jako oboru byl narušen rokem 1968 a následnou normalizací. V roce 1970 je ÚMPE zrušen a místo něj vzniká normalizovaný Ústav mezinárodních vztahů, což až do roku 1989 znamená konec pokusů o svobodný výzkum MV (srov. Drulák 2002).

Změnu podmínek pro studium a rozvoj výzkumu v oboru MV přinesl teprve rok 1989, který přinesl rozpad východního bloku a zánik hegemonického diktátu Sovětského svazu. V Československu a následně v České republice se během devadesátých let postupně utvářely skupiny institucí a center, které se zabývají výzkumem⁷ MV. Na jedné straně jsou to instituce podporované a financované státem, respektive z veřejných prostředků (např. Ústav mezinárodních vztahů, jenž je napojen na ministerstvo zahraničních věcí, či bývalý Ústav strategických studií, který fungoval pod Vojenskou akademií v Brně), na druhé straně jsou to instituce občanské společnosti financované z grantů a darů (kupř. Mezinárodní politologický ústav v Brně, Asociace pro mezinárodní otázky, Centrum pro ekonomiku a politiku, Institut pro evropskou politiku a ekonomiku). Vedle institucí a center pro studium MV se začaly na českých univerzitách objevovat katedry politologie a mezinárodních vztahů. Mezi nejvýznamnější katedry patří bezpochyby katedra mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, katedra politologie a evropských studií na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, Institut mezinárodních studií a katedra mezinárodních vztahů na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze a katedra politologie a mezinárodních vztahů na

6 Česká společnost pro politické vědy (ČSPV) působí i v současnosti. S jejími aktivitami se lze seznámit na stránce: <http://www.cspv.cz/>.

7 K nejrozšířenějším pojmům současného výzkumu patří identita, normy, suverenity, globalizace, bezpečnosti či vyjednávání. Tyto pojmy jsou buď aplikovány v empirickém výzkumu, nebo konceptuálně rozebírány z hlediska jejich teoretických a vědně-filozofických předpokladů (Drulák 2011: 370–371).